

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՁՆԱԾԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Եւրոպացիք լայնօրէն օգտագործում են ազգանունը: Անունը ֆրանսացոց մէջ ալիքան անարժէք բան է, որ անուն ասելով հասկանում են ազգանուն, իսկ անուն համար գործ են ածում փոքր անուն (petit nom): Մի անձ կարող է ունենալ 3-4 անուն, բայց միայն մի ազգանուն: Այսպէս Փարիզի իմ դասընկերներից յիշեմ՝

Edouard-Marie-Antoine-Aude.

Louis-Marie-Jean-Bodin.

Lucien-Etien-Albert-Broche.

Charles-Jean-Marie-Brou.

Pierre-Paul-Narcisse-Fernand-Chilot.

Joseph-Jean-Baptiste-Vendryès.

Այս ընդհանուր ծանօթութիւններից յետոյ մասնաւորինք մեր խօսքը հայոց ազգանունների վրայ:

Հին հայոց մէջ հասարակ ժողովուրդը երեւի գործածում էր անուն-հայրանուն. իսկ ազնուականները կրում էին ազգանուն: Ազգանունները հնագոյն շրջանում ձեւաւում էին ունի մասնիկով, որն աւելի ուշ դարձաւ եան. 6րդ դարում հայերը պարսիկներից վերցնում են յոգնակի ան, եան (յան) մասնիկը և դարձնում են նրանց

նման ազգանուն, նոյնիսկ իզաֆիթի պարսկական օրէնքով, ներսէս կաթողիկոսի գրած թղթի մէջ ստորագրում են ի միջի ալլոց հետեւեալ իշխանները.

Համազասպ ի Գուգվառամեան

Սամէղ յԱրտաւազդան

Գրիգոր ի Հմայական

Սահակ ի Վարդանան

Դատոյ ի Գարջուղեան

Ջաւրակ ի Կաղաւոնան

Վարազ-Յոհան ի Յոհանան

Վարդան ի Մուշեղեան

Սահակ ի Հմայական

Աշոտ ի Վարազտիրոցեան

Մուշեղ ի Հմայական

Վրիւ յԱրտաշրան

Սահակ ի Մանուէլեան և այլն և այլն:

(Գիրք թղթոց, էջ 74):

Սա պարսկական ազդեցութեան շրջանն է: Արարներ ժամանակ ազգանունները վերանում են, ըստ որում իշխանական ցեղերը ջնջւում են: Աւելի ուշ թուրքերի ժամանակ, նոյնպէս ազգանուն չկայ: Տաճկաստանում, իմ մանկութեանս ժա-

ման, և Պարսիկ ժողովուրդի իրեն հանդէպ տաճած խանդավառ ոգևորութիւնէն զօտեւողութեամբ, երիտասարդ Արքային փառասիրութիւնը նորանոր նուաճումներու ծրագիրներով կը խթանէր իր անհանգարտ և անհամբեր միտքը:

Շապուհի համար, ինչպէս բոլոր Սասանեան թագաւորներու, առաջին ոխերիմ թշնամին Հռոմէական կայսրութիւնն էր: Պարսկաստանի արեւելեան և հիւսիսային սահմաններէն անդին մէկէ աւելի բարբարոս ցեղեր կը գտնուէին, որոնք յաճախ պետութեան կեանքը կը վրդովէին, բայց, որքան ալ փորձանաւոր, անոնցմէ եւ ոչ մէկը կրնար բաղդատուիլ Արեւմուտքի հզօ-

րագոյն կայսրութեան հետ:

Միրհոնդ, էջ 309.

(*) Malcolm, Vol. 1. էջ 107.

Ծառ-Նախի (3)

ՀՐԱՆԴ. Բ. ԱՐՄԷՆ

մանակ, հայրանունն էր միայն գործածուում ազգանունան ձևով. օրինակ՝ ես զբաղվում արձանագրում եմ էր Լեւոնյան Թադևոսյան (հօրս անունով) և խօսակցության մեջ յաճախ կրճատ ձևով ասում էին Լեւոնյան Թադևոս: 1888 թուականին զարգացող մտաւ ազգանունան զրույթները, Հոգաբարձութիւնը պատուիրեց բոլորիս, որ տուն գնանք և մեր ծնողներից հարցնելով ու իմանալով՝ ազգանուն բերենք: Ընդհանրապէս աշակերտները իրենց պապի անունը դարձրին ազգանուն, ուրիշներ մի ինչոր մականուն և այլն: Հետաքրքիր է իմ ազգանունան պատմութիւնը: Ես տուն գնացի և հարցրի, թէ մեր ազգանունը ինչ է: Հայրս առաջարկեց վերցնել իր հօր անունը՝ Թադևոսիւն և կոչուել Թադևոսիւնեան: Ես այն ժամանակ 12 տարեկան էի, բայց արդէն ունէի ինչոր լեզուական ճաշակ: Իմ ճաշակով անունից կազմուած ազգանունը հաճելի չէր. ուստի մերժեցի Թադևոսիւնեանը և ուրիշ բան ուզեցի: Հօրաքոյրս ասաց, որ իրենց ցեղը Ռոտոսթոյում կոչուել է Հիւպրուս օղլու, ուստի առաջարկեց դրել Հիւպրուսեան: Ես այն ժամանակ Հիւպրուս բառի ծագումը չգիտէի. չգիտէի, թէ դա էլ անուն է Հիւպրիի, որ շատ քիչ է գործածուում: Երեւանում մի քանի տարի առաջ եղել է Հիւպրիի անունով մէկը: Ես հաւանեցի նաև Հիւպրիիեան ազգանունը և մերժեցի: (Կոստանդնուպոլսում մականունը յաճախ չփոխում են ազգանունան հետ և փոխանակ ասելու ազգանուն, ասում են մականուն, թուրքերէն լազապ, այսինքն փուտանուն): Ես հօրս հարցրի, թէ քեզ ինչ ծաղրական անուն են տալիս. նա ասաց՝ «Ինձ ասում են Կոնիկ Ակոբ»: Ես հաւանեցի այս անուն և վերցրի Կոնիկեան ազգանունը, որի իմաստը անծանօթ էր: Ներկայացայ հոգաբարձութեան և ասացի, թէ իմ ազգանունն է Կոնիկեան: Հոգաբարձուներից մէկն ասաց, թէ Կոնիկ բառ չկայ, պէտք է լինի Կոնիկ և ազգանունն չինեց Կոնիկեան: Մի ամբողջ տարի զարգացում կրեցի Կոնիկեան ազգանունը: Ընկերներս շարունակ ծաղրում էին ինձ կոչելով Կոնիկ, մոնիկ, ռոնիկ, խոնիկ, բոնիկ: Տարին լրացաւ, տարրական դպրոցը աւարտեցի և մտայ միջնակարգ: Ես Կոնիկից, ձանձրացած, որոշեցի փոխել

ազգանունս: Կոնիկ բառի զրաբարն է աւան, որ ինձ շատ բարեհնչուն թուաց և ազգանունս դարձրի նոր զարգացում՝ Աւանեան, որ ընդունեց նաև հայրս:

Սրանից 42 տարի առաջ, էջմիածնի ձեմարանում, երբ ես այս գէպը պատմեցի, Մանուկ Արեղեանը ասաց ծիծաղելով. «Մի տաճկահայ չտեսանք, որ շինծու ազգանուն չունենար»: Ծիծաղ է, բայց Արեղեանի ազգանունն էլ շինծու է: Նա նախապէս կոչուել է Աղբեղեան, այսինքն թուրքերէն բառով «սպիտակ րեղան»։ Արեղեանը անդուրեկան է գտել իրաւամբ Աղբեղեանը, միջից դ կտրել է և դարձրել է Աբեղեան, որ հին հայոց նախարարական տոհմերից մէկի անունն է:

Ես անհատական մի գէպը պատմեցի. բայց դա ցուցանիւն է մեր հասարակական երեւոյթներից մէկի: Հայրանունից ազգանունան անցնելը մեր յառաջագիւկան քայլերից մէկն էր:

Այսօր մեր մէջ ամէն տեղ ազգանունը ընդունուած է, պետականօրէն ճանաչուած և հաստատուած մի բան է, որ կարելի չէ ուզած բոլորին այնպիսի հեշտութեամբ փոխել:

Մեր ազգանունները կազմուած են 4 ձևով:

Առաջինն է անունով ազգանուն. այսպէս Յովնանեան, Գրիգորեան, Կարապետեան, Ներսէսեան և այլն: Սրանց հետ կարելի է գնել Տէր կամ Մելիք ձևով ազգանունները. ինչպէս՝ Տէր-Կարապետեան, Տէր-Գրիգորեան, Տէր-Յովնանեան, Տէր-Մարտիրոսեան կամ Մելիք-Աբրահամեան, Մելիք-Շահնազարեան, Մելիք-Փարսաղանեան և այլն: Այս բոլորը կազմուած են առաջին անգամ մէկի պապի և կամ պապի հօր անունով: Դրանք բոլորն էլ ուշ ժամանակի արտագրութիւն են. ուստի չենք գտնում նրանց շարքում Լեւոնյան, Արսաւազեան, Վառապալուսեան, Մերուժանեան և նման ազգանուններ, որովհետև այդ անունները շատ հին են:

Այսպիսով անունով ազգանունները կազմուած են բնականաբար արական գծով. բայց կան ազգանուններ էլ, որոնք կազմուած են իգական անուններից: Այսպէս Մանանդեան կազմուած է Մանանդ անունից, որ կոչվում անուն է: Նոյնպէս Նայունց, Շուշանեան: Լինում են ընտանիքներ, ուր

կինը աւելի ազդեցիկ անձնաւորութիւն է
լինում, քան տղամարդը. այս զէպքում
ասում են ոչ թէ Կարապետի կամ Գրիգորի
սղան, այլ Մարիամ բաջու կամ Քաֆուս
խանումի սղան և այլն: Այսպիսով ձեւա-
նում է իրական անունից ազգանուն:

Ազգանունների երկրորդ ձևն է փուտանունով կամ մականունով կազմուած ազգանուն: Մէկի-ն տուել են մի ծաղրանուն, այդ ծաղրանունը անցել է որդիներին և կազմուել է ազգանուն: Այսպէս են օրինակ՝ Երկայնեան (կամ Թուրքերէն Ազունեան), Կառնիկեան, Կոլոսեան, Շիրինեան (քաղցր), Կարապաւեան (սև ունքերով), Ղարազեզեան (սև աչքերով), Թօփալեան (կաղ), Չոլլախեան (թեւը կոտորած), Տեպետեհեան (թափթփած), Խաչանեան, Պուռնապեան (մեծ քթով), Չորքանեան (ժլատ մարդ է եղել, որ միայն չօրթանով է ապրել), Դեւ-վիւեան (անփոյթ): Այս կարգի ազգանունները երբեմն գործը անհամութեան են հասցնում. օրինակ՝ զրականութեան մէջ յայտնի է պոլսեցի կաթուղի մի վարդապետ Պոյունէլիւիւեան (վիզը ծուռ), Եւզոկիայում կար եաղըրդաքմեզեան (իւղոտ խմորեղէն չուտողեան): Նշանաւոր են Նոր-Նախիջեւանցիք իրենց տարօրինակ, յաճախ անվայել ազգանուններով. ինչպէս՝ Չարալպաւեան (զուլսը ճղում), Խապախպաւեան (զղումզղութեան), Ալունեան (արջեան), Թիլիիեան (աղուեեան), Բուղալեան (ցուեան), Թացփեւեան (քիթը մշտ վազել է, չօրի ծայրով սրբել է, անունը զրել են Թացփեւեան): Մի փաստաբան կար Փոթեհեան (փորը միշտ քշել է), մի դերասանուհի կար Գոզոսեան, մնացեալը քաղաքավարութեան սահմանից բոլորովին հեռանում է: Ինչպէս նկատում ենք՝ այս ազգանունների մեծ մասը թուրքերէն է:

Ազգաանունների երրորդ ձևն է քնա-
վայրով, երկրի անունով ազգանուն: Այս-
պէս ունենք Վանցեան, Սամբոլեան, Հա-
լաբեան, Շամկեան, Իզմիրեան, Խրիմեան,
Սպարսաբեան, Օրսուեան, Տապիզդեցեան,
Բաղեցեան, Պայպուրբեան, Մեհանցեան,
Անեմեան (աճէմ նշանակում է պարսիկ-
երբ կովկասը պարսից իշխանութեան տակն
էր, ով որ այս կովկասից գաղթում էր Կաս-
տանդնուպոլիս, Տաճկաստան, կոչւում էր
Անեմեան, իբր պարսկահայ): մեր դասախոս-

սական կազմում ունենք Աղուզումբան.
Այլ ուզում «սպիտակ խաղող» անունով
մի գիւղ է հղել, գաղթել են այդ գիւղից
և ստացել այս մակերրը:

Ազգանունների չօրրորդ ձևն է արհեստի անունով ազգանուն. սա չատ մեծ թիւ է կազմում և սովորական է յատկապէս տաճկահայոց մէջ. օրինակ՝ Ոսկերչեան, Գոլումեան, Զարգարեան, Արծարպունեան, Հեփմեան, Սելչեան, Պերպրեան, Ժամկոչեան, Սունեան, Քեպաղեան, Թոմանեան, Տիվեան, Զիլեգարեան, Նալպանեան, Մեհանանեան, Զուռնանեան, Սապունեան, Հիւսեան, Դուրգարեան, Պոռնիկեան, Ասեան, Խալիախչեան, Պոյանեան, Նեւկարեան, Կոստիլլիկեան, Դեմիրեան, Խաւսեան, Քերեսեան :

Որանք էլ քնդհանրապէս թուրքերէն են, մի քանիսր միայն հայերէն են :

1900-ական թուականներին, Համիտ-
եան ռեժիմի հայահալած արշավանքի ժա-
մանակ, երբ Եւրոպայի հասարակական գոր-
ծիչներին ուժանք սկսել էին վերլուծել հայ-
կական հարցը և որոնել նրա բուն պատ-
ճառը, կային նրանց մէջ այնպիսի չարա-
միտ կաշառուած մարդիկ, որոնք հայերին
մեղադրում էին, որ նրանք վաճառական
ժողովուրդ են։ Այդ անարգար բացատրու-
թեան ժամանակ գտնուեց Ֆրանսացի մի
գրող՝ Pierre Quillard, որ «Pro Armenia»
թերթում մի յոգուած գրեց այդ առթիւ։
Նա ասաց. «Ախալ է այն կարծիքը, թէ
հայերը վաճառական ժողովուրդ են և ապ-
րում են ուրիշներին շահագործելով։ Այո՛,
կան հայոց մէջ վաճառականներ, բայց ժո-
ղովրդի մեծամասնութիւնը դիւղերում եր-
կրագործ և քաղաքներում արհեստաւոր է»։
Արան իբրև ապացոյց մէջ է բերում մի ցանկ
այդ ժողովուրդ կարգի ազգանունների, ինչ-
պէս յիշեցի ես էլ։ Ենեկով այն տեսակէ-
տից, որ ազգանունը առնուազն մի քանի
հարիւր տարիների հնութիւն ունի, նա հա-
տատում է այն միտքը, թէ հայերը արհես-
տաւոր են և եղել են միշտ՝ տաճկական տի-
րապետութեան երկար շրջանում։ Այսպէս
ահա ազգանունների քննութեան հասարակ
առիթը օգտագործւում է ընկերական և հա-
սարակական երեւոյթների բացատրութեան
համար։

(U. 672. 4)

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ